İŞLETME ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF BUSINESS RESEARCH-TURK
2022, 14(1), 1096-1116
https://doi.org/10.20491/isarder.2022.1429

Doğrudan Yabancı Yatırım: Suriyeli Mülteciler ve Pazarı Motive Eden Faktörler

(Foreign Direct Investment: Syrian Refugees & The Motivating Factors For Market)

Gül EKİNCİ [a]

[a] Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, Türkiye. gulcex34@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler:
Doğrudan Yabancı Yatırım
DYY
Motivasyon faktörleri
Mülteci
Göç

Gönderilme Tarihi 17 Kasım 2021
Revizyon Tarihi 20 Mart 2022
Kabul Tarihi 25 Mart 2022

Makale Kategorisi:
Araştırma Makalesi

ÖZET

Amaç – Bu çalışma, doğrudan yatırım yapan mülteci girişimcileri motive eden faktörlerin neler olduğunu tespit etmek amacıyla yapılmıştır.

Yöntem – Çalışmada mülteci yatırımcıları motive eden faktörlerin neler olduğu sorusuna, kültürel ve yapısal modelin dahil edildiği etkileşim modeli aracılığıyla cevap aranmıştır. Araştırma modeli, mülteci girişimciliğinin mikro, mezo ve makro düzey politikalara dayalı olarak nasıl geliştirilmesi gerektiğini ve motive edici unsurların neler olduğunu (sosyo-ekonomik değişkenleri) araştırmak üzere kurulmuştur. Çalışma, ekosistemdeki mültecileri doğrudan yabancı yatırımlarında (DYY) motive eden faktörlerin neler olduğu sorusuna sosyal, kültürel ve siyasi farklılıklarla cevap vermektedir. Bu amaçla pilot uygulama yapılmış, Google form aracılığıyla Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerinde hazırlanan çevrimiçi anket, 39 DYY yapan mülteci işletmeye gönderilerek ampirik çalışılmıştır. Veriler nicel yöntemlerden betimsel analiz yoluyla incelenmiş, infografi ile desteklenmiştir.

Bulgular – Mülteci girişimcileri motive eden faktörler sırasıyla AB'ye yakınlık, pazar büyüklüğü, kabul edilen mülteci sayısı ve göçmen politikaları, hammaddeye erişim kolaylığı ve yabancı pazara giriş, pazar büyüme beklentisi, komşu pazara ihracat üssü oluşturmak ve yatırım kolaylaştırma, yüksek kar marjı beklentisi, sanayi, kalkınma ve strateji planları, istikrar ve endüstriyel altyapı, dil, ekonomik büyüme, kalifiye işgücü, yatırım oranı yüksekliği, rekabet gücü artırmak, yenilikçi kapasite, teknoloji benimseme, ülkenin DYY sicil kaydı, yasalar, din, uyruk, kültür, ülke performansı(GSYH, enflasyon), rakip takibi, döviz politikası, ucuz işgücü olarak bulunmuştur.

Tartışma – Çalışma sonucu birkaç ülke dışında dünyanın geri kalanının ve korkulanın aksine mültecilerin sosyal kohezyon problemlerinin önüne geçmek, sağlık, iş gücü ve meslek sağlama, güvenlik, yasal düzenlemeler yapmak gibi konularda sürdürülebilir politikaların başarıyla geliştirilebileceğini göstermektedir. Çalışma, ülkelerin 1951 sözleşmesi ve BM Sürdürülebilir Hedefler kapsamına aykırı hareket etmeden mülteci sorununa çözüm getirilebileceğini, uygarlık sınırlarının coğrafik sınırlara feda edilemeyeceğini hatırlatmaktadır.

ARTICLE INFO

Keywords:
Foreign Direct Investment
FDI
Motivational factors
Refugee
Migration

Received 17 November 2021
Revised 20 March 2022
Accepted 25 March 2022

Article Classification:
Research Article

ABSTRACT

Purpose – This study aims to determine what the motivating/push factors are from the eyes of refugee entrepreneurs who make direct investments.

Design/methodology/approach – The question of the factors that motivate refugee investors in their direct investments was sought through the interaction model, in which the cultural and structural model was included. The research model was established to investigate the need to develop refugee entrepreneurship based on micro, meso, and macro-level policies and what the motivating factors in the ecosystem are (socio-economic variables). The study answers the question of what are the factors that motivate refugees in foreign direct investment (FDI) with social, cultural, and political differences. For this purpose, after the pilot application, an online questionnaire prepared in Turkish, English, and Arabic languages was sent to 39 FDI companies and empirically studied. The data was analyzed by quantitative method and descriptive analysis.

Findings – Factors motivating refugee entrepreneurs are respectively proximity to the EU, market size, number of accepted refugees and immigration policies, ease of access to raw materials and foreign market-entry, market growth expectation, creating an export base to the neighboring market, and facilitating investment, high-profit margin expectation, industry, development and strategy plans, stability and industrial infrastructure, language and economic growth, qualified workforce, high investment rate, increasing competitiveness, innovative capacity, technology adoption, country's FDI record, laws, religion, nationality, culture, country performance(GDP, inflation), competitor tracking, foreign exchange policy, cheap labor.

Discussion – The result of the study shows that, contrary to the rest of the world and what are feared, sustainable policies can be successfully developed to prevent the social cohesion problems of refugees,

Önerilen Atıf/ Suggested Citation

Ekinci, G., (2022). Doğrudan Yabancı Yatırım: Suriyeli Mülteciler ve Pazarı Motive Eden Faktörler, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14 (1),1096-1116.

to provide health, workforce, and occupation, to protect them, and to make arrangements. It reminds us that countries can make arrangements against the refugee problem without acting contrary to the 1951 Convention and the scope of the UN Sustainable Goals and that the borders of civilization cannot be sacrificed to geographical borders.

1. Giriş

Savaşlar, dünya tarihinin akışını değiştiren, sosyo-ekonomik değişikliklere yol açan, hayatı derinden etkileyen ve çoğu zaman mülteci akınlarına yol açan menfi olaylar olarak bilinmektedir. Orta Doğu ise bu anlamda pek çok savaşa tanıklık etmiş ve savaş üssü görevi görmüştür. Bu bölgede 2010 yılında ortaya çıkan isyan ateşi, 2011 yılında Suriye iç savaşına dönüşerek halk bir anda yaylım ateşinin ortasında kalmıştır. Yaklaşık on yıl önce başlayan Suriye çatışması dünya genelinde farklı sosyo-ekonomik etkilere yol açmıştır (World Bank, 2020). Suriyeliler başta Türkiye olmak üzere, Lübnan, Ürdün, Irak, İsrail gibi komşu ülkelere mülteci olarak (demografik şok) gitmek zorunda kalmışlardır (UNCHR, The UN Refugee Agency, 2021a; Fakih & İbrahim, 2016, s. 64). Bir taraftan savaş ve göçler, diğer taraftan baş döndürücü hızda ilerleyen teknoloji, kaynak arayışı uluslararası arz, talep, büyüme, ticaret dengeleri ve dolayısıyla hükümetlerin izlediği politikalar değişmeye başlamıştır (Thomsen, 2000, s. 3). Bu değişim ve dönüşüm özellikle sınır komşusu ülkelerde beşeri ve sermaye kaynakları entegrasyonu ile işgücü sorununa yol açmıştır (Atasü-Topçuoğlu, 2019, s. 200). Süreçte Türkiye, bu savaşa tanıklık etmekle kalmamış sınır komşusuna kucak açmış, geçici koruma belgesi vermiş ve açık kapı politikası izlemiştir (Republic of Turkey Ministry of Interior Directorate of General of Migration Management-TC İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021). Açık kapı politikası izlenilmesi ile beraber doğrudan yabancı yatırım (DYY) yapan mülteci sayısı artmış, artan mülteci kimliği "mülteci girişimciliği" kavramını ortaya çıkarmıştır.

Doğrudan yabancı yatırımlar, uluslararası yapılan yatırımlar olarak bilinmekte "*bir işletme sahipliğinin, kontrolünün ve faaliyetlerinin başka bir ülkede yürütülerek yapılan uluslararası faaliyetler*" olarak tanımlanmaktadır. Mültecilerin ev sahibi ülkelerde DYY'ı artırdığı ve bu etkinin mültecilerin olduğu her yerde yaygın şekilde görüldüğü bilinmektedir. Mülteci girişimciler DYY artışını diasporalardan faydalanmak, ana vatanlarındaki insanlarla ilişkilerini kesmeden bağlarına devam etmek (iş, alış-veriş, ihracat yapmak) şeklinde gerçekleştirmektedirler. Bu şekilde menşe ülkelerindeki dili, iş pazarını, kural ve düzenlemeleri, kültürü iyi bildiklerinden yerel iş fırsatları hakkında bilgi sağlama ve güvene dayalı ilişkiler sürdürebilme avantajı elde etmiş olurlar. Türkiye'de de benzer durum görülmüştür. BM Mülteci Ajansı (UNHCR, The UN Refugee Agency) verilerine göre 2018 yılı sonunda Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin girişim sermayeleri dört yüz milyon dolara ulaşmıştır (UNHCR, 2019). Mülteciler 2011 yılından bu yana on yıldır bir buçuk milyar liraya yakın yatırım yapmış, yirmi bin şirket kurmuş veya ortak olmuşlardır (Euronews, 2019).

Ekonomik açıdan bakıldığında Dünya GSYİH içerisindeki DYY oranının %35'ine ulaştığı (Europe Central Bank, 2018), ülkelerin bu alandaki gelişmeleri strateji ve politika yeteneklerinin göstergesi olarak değerlendirdiği görülmektedir. Ayrıca DYY kalkınma, istihdam yaratma, beşeri ve finansal kaynaklar, teknoloji ve ülke ekonomilerinin gelişmesi açısından güçlü bir fırsat kaynağı (One, Angel, 2020) olarak da bilinmektedir (Sane, 2016:1517).

Mülteciler ve DYY verileri birlikte değerlendirildiğinde iki temel problemin varlığı dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki mülteci problem, ikincisi DYY lerin nasıl artırılabileceği meselesidir. Türkiye açısından Suriyelilerin özellikle yoğun olarak yaşadıkları illerde mülteci probleminin mülteci girişimciler aracılığıyla nasıl (sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel) fırsata çevrilebileciği sorusu önem arz etmektedir. Dolayısıyla her kriz bir fırsattır, bakış açısıyla mülteci sorunun değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Zira DYY deki temel amacın doğal kaynak arayışı, pazar bulmak, işletmeye stratejik varlık veya yetenek kazandırmak olduğundan (Dunning & Lundan, Multinational Enterprises and the Global Economy, 2008, s. 3) mülteci krizlerinin neden olduğu mülteci girişim faaliyetlerinin kaynak olarak değerlendirilmesinin iyi bir fikir olabileceğine kanaat getirilmiştir.

Mültecilerin yoğun olarak yaşadığı ülkelerde yapılan akademik çalışma sayısının, az olan ülkelerdeki çalışma sayısına nazaran daha fazla olması doğal kabul edilebilir. Ancak Suriyeli mültecilerin yoğun olarak yaşadığı **Ürdün** (Haugh, 2015; Kenar & Abdullaoğlu, 2021), **İsrail** (Errighi & Griesse, 2016; Koburtay, Refai, & Haloub, 2020; Refai, Haloubr, & Lever, 2018; Storey, 2016), **Lübnan** (Errighi & Griesse, 2016; Alexandre, Salloum, & Alalam, 2019; Harb, Kassem, & Najdi, 2018; Yassine & Al-Harithy, 2021) gibi ülkelerde mülteci girişimcilerle

ilgili yapılan çalışma sayısının daha fazla mülteci kabul etmiş olan **Türkiye'ye** (Atasü-Topcuoğlu, 2019; Deniz & Reyhanoğlu, 2018; Çiftçi & Atsız, 2021; Shneikat & Alrawadieh, Unraveling refugee entrepreneurship and its role in integration: empirical evidence from the hospitality industry, 2019) görece fazla olduğu görülmüştür. Çalışma bu perspektifle oluşan boşluğu gidermek adına mülteci girimciliğini holistik değerlendirme noktasında diğer çalışmalardan ayrılmakta ve farklı bir önem kazanmaktadır. Ayrıca Türkiye'de Suriyeli mülteci girişimcelerin il ve bölge bazında dağılım farklılıkları gösterdiği bilinmektedir. Bu anlamda, İstanbul'dan sonra ikinci en büyük mülteci yoğunluğunun yaşandığı sınır bölgesi Güney Doğu Anadolu'nun sanayi şehri Gaziantep ilinde ampirik uygulama yapılması literatüre dayalı olarak uygun bulunmuştur. Bu amaçla çalışmada Gaziantep ilinde Suriyeli girişimcileri doğrudan yatırım için motive eden faktörlerin neler olduğu, yatırımcıların çekici güçlerden (sosyo-ekonomik, siyasal, kültürel) hangi oranlarda etkilendikleri araştırılmıştır. Bu araştırmanın temel hipotezinin, "mülteci girişimcileri motive eden faktörler ve oranları yatırım kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir" desteklendiği görülmüştür.

2. Teorik Çerçeve

Bir işletmenin, ev sahibi başka bir ülkede faaliyetlerini sürdürmesi olarak tanımlanan doğrudan yabancı yatırımın (Hymer, 1960, s. 3) ev sahibi ülkeler açısından sonuçları ilk kez altmış üç yıl önce 1958 yılında Dunning tarafından incelenmiştir. Bu tarihten sonra yaklaşık otuz yıl boyunca DYY hak ettiği değeri görememiştir. Bu durum 1990'lara kadar devam etmiştir (Dunning, Chapter 9: Re-evaluating the Benefits of Foreign Direct Investment, 2002a). Doksanlı yıllar ve sonrasında hızla gelişen teknoloji, üretimi ve pazarları küreselleştirmiş, sınır ötesi etkileşim doğasını artırmış, küresel oyuncuları, karar mekanizmalarını belirleyen yapı, maliyet ve fayda analizlerini ön plana çıkarmıştır (Dunning, Chapter 11: The Competitive Advantages of Countries and MNE Activity, 2002b). Milenyum yıllarına gelindiğinde ise savaş ve göç kaynaklı DYY artışı gözlenmektedir. Özellikle Arap Baharı ve sonrası iç savaşlarla başlayan kırılgan ve çatışan ekonomilerden kaçan Suriyeli nüfusun %60'ının mülteci olarak göç ettiği ve başka ülkelere DYY yaptıkları bilinmektedir. Mülteci girişimciliğinin artması ve değişen politikayla ortaya çıkan bu manzara devletler arasında yatırım kalıplarının değiştiğini göstermektedir (OECD, 2018, s. 12; TEPAV, 2018, s. 15).

2.1. Mülteci Kavramı

Medya ve kamusal tartışmalarda 'mülteci' ve 'göçmen" terimleri birbiri yerine kullanılmaktadır. Ancak bu kavramlar arasında ciddi farklar bulunmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 14. Maddesine dayanarak herkesin sığınma talep etme ve sığınma hakkı bulunduğundan 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü, 1969 gibi bölgesel yasal araçlar, evrensel bir mülteci tanımını ortaya koymuştur. Buna göre mülteciler, BM 1951 Sözleşmesi'nde "*silahlı çatışmalardan veya zulümden kaçan, korkulan yaygın şiddet veya kamu düzenini ciddi şekilde bozan, diğer koşullar nedeniyle menşe ülkeleri dışında bulunan ve sonuç olarak uluslararası koruma gerektiren kişiler*" olarak tanımlanmaktadır. Mültecilerin, uluslararası hukukta özel olarak tanımlanmış ve korunmuş olduğu, 1951 Sözleşmesinin 33. maddesinde yer alan geri göndermeme (zorla geri göndermeme) ilkesinin temel yapı taşı olarak kabul edildiği görülmektedir (UNCHR, The United Nations Refugee Agency, 2016).

Uluslararası alanda mülteci kavramının aksine göçmen kavramının ise yasal bir tanımı bulunmamaktadır (UN, United Naions, 2021). Göçmenler "*doğrudan bir tehdit, zulüm ve zorlanma olmadan kendi isteğiyle iş bulma, daha iyi bir hayat ve daha iyi ekonomik fırsatlar aramak için bir sınırı geçen, başka bir ülkeye taşınmayı seçen kişiler"* olarak tanımlanmaktadır (Habitat for Humanity Great Britain; International Rescue Committee, 2021; UNCHR, The United Nations Refugee Agency, 2016).

Sığınmacılar ise; milliyet, yarış, din, sosyal grup, veya siyasi inançlar nedeniyle zulme yol açacağı gerekçesiyle mülteci olduğunu iddia eden ancak talebi değerlendirilmemiş olan kişiler, olarak bilinmektedir Sığınma hakkı, II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası hukuka dahil edilmiştir (International Rescue Committee, 2021).

2.2. Mülteci Girişimciliği Kavramı

Girişimci OECD (2000), tanımına göre "*fırsatları sezen, yenilik yapan, risk alan ve yeni mal ve hizmetler geliştiren insanlardır. İş dinamiklerini yönlendirirler… genel ekonomik büyümeyi besleyen kişilerdir. Girişimcilik rekabet avantajları ve fırsatları yaratan itici güçtür*". (OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development, 2000, s. 13). Mülteci ve göçmen tanımları farklı olduğundan bu kavramlara ait girişimcilik tanımlarının da farklı olması gerekmektedir. Literatürde göçmen girişimciliği (Borjas, 1986, s. 485; Cummings, 1980, s. 1-10; Bonacich & Modell, 1980, s. 3-10) ile mülteci girişimciliği (Harb, Kassem, & Najdi, 2018; Bizri, Refugee-

entrepreneurship: A social capital perspective., 2017; ICMPD, International Center for Migration Policy Development, 2020; Shneikat & Alrawadieh, Unraveling refugee entrepreneurship and its role in integration: empirical evidence from the hospitality industry, 2019) benzediği için karıştırılabilen kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa göçmenler kendi istekleriyle ülkelerini terk ederken mülteciler terk etmek zorunda kalan kişileri ifade etmektedir (International Rescue Committee, 2021).

Göçmen girişimciliği ile mülteci girişimciliği çalışmalarına bakıldığında (Meister & Mauer, 2019, s. 1065; Palacıoğlu, 2019; Santamaria-Velasco, Benavides-Espinosa, & Simón-Moya, 2021, s. 549) Shneikat & Alrawadieh, 2019) mülteci girişimciliğinin yeni bir kavram olduğu ve daha çok girişimcilerin kişilik faktörleri üzerine çalışıldığı görülmektedir (Atasü-Topcuoğlu, 2019, s. 208).

Bu değerlendirmeler ışığında girişimlerin *mülteci yatırımcılara ait veya ortak olma durumu* "**Mülteci Girişimciliği"** olarak tanımlanabilir.

Mülteci girişimcilerle ilgili ilk konular Amerika Birleşik Devletlerinde çalışılmıştır. İlk konular arasında ise güvenin yer aldığı görülmektedir. Daha sonra yapılan pek çok araştırmada, farklı konu ve teoriler kullanılmıştır. Bu teoriler "Diversity in Entrepreneurship "adlı kitaba göre: Kültür ve dezavantaj teorileri (Cambell, 2007; Gold, 1988;1992; Johnson, 2000; Miyares, 1998; Omeje &Mwangi, 2014); etnik yerleşim teorileri (Kaplan, 1997; Miyares, 1998) karışık gömülü teoriler (Bizri, 2017; Barak-Bianco & Raijman, 2015; Price & Chacko, 2009; Sepulveda vd., 2011) karşılıklı etnik iş geliştirme modeli (Price & Chacko, 2009; Tömöry, 2008); etnik girişimcilik üzerine geniş kavramsal tartışmalar (Halter, 1995; Smith-Hefner, 1995; Wauters & Lambrecht, 2008) olarak sıralanmıştır (Ratten, Diversity in Entrpreneurship, 2020, s. 1).

Ratten (2020)'e göre ise mülteci girişimciliği göçmen girişimciliğin özel bir varyasyonu olarak değerlendirilmekte; sosyal, ekonomik, demografik özellikleri, göç deneyimleri ve yasal statüleri ile ev sahibi ülkeye giriş amaçları noktasında birbirinden ayrılmaktadır (Bernard, 1977; Garnham, 2006; Gold, 1992).

Tablo 1'de genel olarak birbirine benzetildiği için karıştırılan girişimci tipolojilerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Mülteci Girişimciliği ve Diğer Göçmen Girişimciliği Farkları

Girişimcilik Tipi	Fon Kaynakları	İş Lokasyonu	İşletme Türü	Girişimci Özellikleri
Mülteci Girişimci	Resmi olmayan küçük aile grupları, yakın arkadaşlar, yardım ajansları,	Ev sahibi ülke	Aile işletmeleri	Zorla yerinden/ailesinden edilmiş, risk almaya eğilimli, tutkulu
Göçmen Girişimciler	Büyük ölçekli bağlantılar, karşılıklı destek için etno-kültürel kurumlar	Ev sahibi ülke	Kıyasıya rekabet halinde zincir ve sektörlerde bulunan küçük ve orta ölçekli işletmeler	Farklı dil ve geleneklere sahip bireysel göçmen grupları
Etnik Azınlık Girişimciler	Ortak kültürel mirasa bağlı etnik azınlık ağı etnik kimlik ve yapı	Ev sahibi ülke	Çoğunlukla ortak etnik müşterilere hitap eden küçük işletmeler	Bir topluluğa farklı düzeyde bağlılık gösteren etnik bireyler ve ırksal azınlıklar
Ulusötesi Girişimciler	Küresel ağlar ve bağlantılar	Ev sahibi ülke	Aile işletmeleri	İki veya daha fazla sosyal gömülü ortamda çalışan göçmenler
Geri Dönen Girişimciler	Bireysel veya grup fonlar	Anavatan	Uluslararası ihracata yönelik genellikle yüksek teknoloji	Göçmenler, bireysel veya takım uzmanlar
Diaspora Girişimcileri	Kişisel, etnik, yapısal	Anavatan ve ev sahibi ülke	Mikro ve hizmet sektöründe küçük işletmeler	Kendi ülkelerinde girişimci faaliyetlerde bulunan gurbetçiler

Kaynak: Ratten, Diversity in Entrpreneurship, 2020

Mülteci-girişimci girişimleri diğer göçmen girişimcilik tipolojilerinden ayıran vaka çalışmalarının yapılması (Bizri, Refugee-entrepreneurship: A social capital perspective., 2017, s. 847), mültecilerin teşvik edilmesi, sosyal bağların ve kültürel değerlerin entegrasyonunun kolaylaştırılması için gerekmektedir (Alexandre,

Salloum, & Alalam, 2019, s. 1147). Mülteciler potansiyel girişimciler olarak kabul edildikten sonra küçük işletme ve start-up programlarının başlandığı görülmektedir (Osman, 2020, s. 1).

2.3. Mülteci Girişimciliği Teorik Modelleri

İşletmeler, ilki yerel pazara daha iyi hizmet etmek, yeni pazar bulmak (yatay); ikincisi daha düşük maliyetli girdiler elde etmek, başka bir ifadeyle verimlilik artırmak amaçlı uluslararası yatırımlar yapmaktadırlar (dikey). Ancak bununla beraber işletmeler isteğe bağlı olarak iki tür yatırımı aynı anda da hedef alabilirler (Michalet C. , 1997, s. 12-15). Bu hedefler ve yabancı girişimcilik üzerine farklı teorik modeller bulunmaktadır. Çalışmalarda DYY girişimciliğini oluşturan fırsatlara ve kısıtlanmalara odaklanıldığı "talep yaklaşımı (yapısal yaklaşım) modeli" (Brettell ve Alstatt 2007:383), kültürel ve yapısal modelin birlikte incelendiği "etkileşim modeli" (Waldinger vd., 2000:356-390), göçmen girişimcilerin demografik özelliklerine odaklanıldığı "neo-klasik yaklaşım" olmak üzere üç temel yaklaşım bulunmaktadır (Wang,2010:432). Bu çalışmada kültürel ve yapısal model birlikte incelendiği etkileşim modeli kullanılmıştır (Duman & Özdemirci, 2020, s. 633).

2.4. Doğrudan Yabancı Yatırımı Motive Eden Faktörler

Tarih boyunca ortaya çıkan savaş (Mayda, Parsons, Pham, & Vezina, 2019, s. 22), salgın hastalık (Akyılmaz, İşletmelerin E-Ticaret Yapmamalarının Nedenleri: Covid-19 Dönemindeki İş Davranışlari, 2021a, s. 187; Akyılmaz & Ekinci, The Relation Between The Fear Of Covid-19 Pandemic, The Use Of Digital Channel And The Use Of Social Media, 2020, s. 214) gibi felaketler, teknolojik gelişmeler ve inovasyonel sistemler (Akyılmaz, Robot Üretim Sistemleri ve Nesnelerin İnterneti, 2021b, s. 22; Akyılmaz, Yapay Zekâ Temelli Gözetim Teknolojileri Ve Pazar İlişkisi, 2021c, s. 81) işletme davranışları ve doğrudan yabancı yatırım değişikliklerinin nedenleri arasında yer almıştır. Yabancı yatırım bariyerleri üzerine yapılmış çalışmalar (Akyılmaz, Foreign Direct Investment Barriers in Gaziantep From The Perspective of Syrian Entrepreneurs, 2021) motive edici faktörlerin güçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Yabancı yatırımı cezbeden temel kuvvetler arasında ise pazarın büyüklüğü ve dinamizminin yarattığı çekiciliğin fazla olduğu görülmektedir (Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235; Kristjansdottir, 2005, s. 15; Schäffler, Hecht, & Moritz, 2014, s. 30; Petrović-Ranđelović & M. Jankovic-Milic, 2017, s. 93; Markusen & Venables, 1999, s. 337). Ayrıca yatırım kararları arasında ev sahibi ülkenin ölçek ekonomilerinin (Chakrabarti, 2011, s. 89), finansal piyasalarının dolayısıyla ekonomik gelişmişliğinin ve ekonomik büyümenin (Ang, 2008, s. 185) önemli olduğu bilinmektedir (Donaubauer, Neumayer, & Nunnenkamp, 2016, s. 25).

Evrensel Doğrudan Yabancı Yatırım Teorisine göre, yabancı yatırım için işletmelerin ilk olarak pazar, stratejik pazar, faktör, etkin olma, lokasyon, finansal avcılar olarak kendilerine bir rol belirledikleri, ev sahibi ülke avantajlarından faydalanmak, politik nedenler ve dezavantajların üstesinden gelmek adına yabancı yatırım yaptıkları kabul edilmektedir (Bitzenis & Papadimitriou, 2011, s. 363). Ev sahibi ülkedeki yüksek üretkenlik, ölçek ekonomileri ve teknoloji yoğun kaynaklarının cezbedici olduğu (Chakrabarti, 2011, s. 89), mevcut belirsizlik ve karmaşıklığa dayalı olarak tercihler yapıldığı, ülkelere çeken motivasyon faktörlerinin pazar büyüklüğü ve yığılma özellikleri; aralarındaki mesafe ile bölgesel işgücü piyasası özellikleri olduğu görülmektedir (Schäffler, Hecht, & Moritz, 2014, s. 3). Bir ülkenin doğrudan yabancı yatırım kararlarında baskın unsur pazarın büyüklüğü (Schäffler, Hecht, & Moritz, 2014, s. 3; Michalet C.-A. , 2013; Dumludağ & Şükrüoğlu, 2007, p. 141) ve dinamizmidir. Ancak yabancı yatırımcılara karşı uyguladıkları politikalar, istikrarlı bir siyasi ve ekonomik iklim, şeffaf ve isteğe bağlı olmayan yasal ve düzenleyici çerçeve, rekabet konuları da ön plana çıkan önemli faktörlerdir (Michalet C.-A. , 2013). Yapılan çalışmalarda doğrudan yabancı yatırımın ev sahibi ülke açısından ülkede milli geliri, işgücü verimliliğini ve istihdamı artırdığı, teknoloji transferi ile yeni yönetim ve üretim tekniklerinin ülkeye girişine katkı sağladığı görülmüştür (Kahouli & Maktouf, 2015, p. 518). İş kuruluş aşamalarında ve sonrasında kaliteli hukuk kurumlarının yatırım yapılacak ülkeyi daha çekici kıldığı ve önemli olduğu, Lee et al. (2014), (Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235), Jensen (2003), yabancı yatırımcının yerel işletmeler üzerinde oluşturacağı rekabet ve baskının olumlu sonuçlanacağı, başarı ile üretkenliği artıracağı (Boly, Coniglio, & Prota, 2015, s. 615; Michalet C.-A. , 2013), (Javorcik & Spatareanu, 2005) böylelikle ekonomik faaliyetler ve istihdam fırsatları getireceği bilinmektedir (Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235; Ray, 1989, s. 53). Zira doğrudan yabancı yatırım, ticaret yapısı makroekonomik denge ile orantılı arttığından (Daniel Lederman and William F. Maloney, 2009, s. 48; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235), ülke endüstrisini de geliştirmektedir (Markusen & Venables, 1999, s. 337). Başka ifade ile ev sahibi ülkedeki iş fırsatları varlığının DYY ile pozitif yönlü ilişkisi olduğu

(Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235), (Hewko 2003) ve makroekonomik istikrarsızlığın bu dengeyi olumsuz yöndeki akışla engellediği söylenebilir (Nicet & Rougier, 2014, s. 1-33), DYY akışlarında coğrafi (Schäffler, Hecht, & Moritz, 2014, s. 3) ve kültürel yakınlık (dil, din vb) ile sosyal bağların, etnik değerlerin kaynak akışlarının ülkeye girişinde etkili olduğu, anavatanlarına benzer fizyolojik ve psikolojik öğelere sahip olan ülkelerin yabancı yatırımcıyı daha fazla cezbettiği (Zaheer, Lamin, & Subramani, 2009, s. 944; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235; Engwall & Wallenstal, 1988, s. 147-155; Kristjansdottir, 2005, s. 15; Mariev, Drapkin, & Chukavina, 2016, s. 245); özellikle dilin ülke içi işlem maliyetlerini azalttığı (Kim vd., 2010) görülmektedir. Yapılan araştırmalarda ucuz hammadde ve erişim kolaylığının ülkeler arası yabancı yatırıma olumlu katkı sunduğu (McKinsey, 2001; Javorcik ve diğerleri, 2006), (Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235; Bitzenis & Papadimitriou, 2011, s. 353-355), ortak sınır, bölgesel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinin, ekonomik birliğe üyelik durumunun (AB gibi) DYY'yi pozitif etkilediği bilinmektedir (Mariev, Drapkin, & Chukavina, 2016, s. 245). Ülkeler arası mesafenin ve ücret maliyetleri fazlalığının (Mariev, Drapkin, & Chukavina, 2016, s. 245; Schäffler, Hecht, & Moritz, 2014, s. 30; Nicet & Rougier, 2014, s. 1-33) DYY'yi ve akışı engellediği tespit edilmiştir (Nicet & Rougier, 2014, s. 1-33).

Çalışmalarda devletler arası ilişkilerin ve alınan politik kararların (Bitzenis & Papadimitriou, 2011, s. 353-355) önemli olduğu, döviz kuru endeksinin (Ang, 2008, s. 185; Silveira, Samsonescu, & Augusto, 2017, s. 171), reel faiz oranının (Çeviş, 2009, s. 210), GSMH (Çeviş, 2009, s. 210; Şenzeybek, 2017, s. xxi; Nicet & Rougier, 2014, s. 1-33) yatırım kararlarını pozitif yönde; döviz kuru değişiminin ise negatif yönde (Şenzeybek, 2017, s. xxiv) ülke seçimine etki ettiği görülmektedir. Özetle doğrudan yabancı yatırım üzerinde ülkenin ekonomik performansı ve ticaret durumu, sosyal altyapısı, düzenleyici yasaları, hammadde, havaalanı, liman ve büyük şehirlere olan yakınlığı, iş yapma kolaylığı ve esnekliği, fiziksel altyapısı, altyapıya erişim ve kalitesi, bölge yönetimi ve mali avantajları, konumu ve gelişmişliği, vergi imtiyazları, yatırım yapılan ülkedeki ekonomik faaliyetler ile istihdam fırsatlarının getirilmesi, etnik köken gibi pek çok faktörün etkisinin olduğu söylenebilir (Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235; Schäffler, Hecht, & Moritz, 2014, s. 3).

2.5. Mülteci Girişimciliği Çalışmaları

Doğrudan yabancı yatırımlar; mülteci ve azınlık girişimcilerden ve onları koruyan kurumların varlığından etkilenmekte ve mülteci gruplarının gözünde DYY çekiciliğini artıran faktörlere ilişkin çalışmalar önem kazanmaktadır (Choi, Lee, & Shoham, 2016, s. 115). Çalışmalar bu konuda cesur ve dönüştürücü adımlardan geri kalmayacaklarına azim sözü vermiş ev sahibi ülkeler açısından da ayrı bir taşımaktadır. Zira mülteci girişicimleri motive eden faktörlerin bulunması Birleşmiş Milletler (BM) Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi 2030 Gündemi 17 amaç ve 179 hedeften sürdürülebilir, insana yakışır iş ve yaşam hedefine katkı sağlayacaktır (Açıkgöz, 2021, s. 15). Ancak yine de mülteci girişimciliğine ilişkin farklı bakış açıları bulunmaktadır. Konuyla ilgili olarak mülteci girişimcilik kavramının, göz boyama taktiği olarak değerlendirildiğini iddia eden çalışmalar yer almaktadır. Örneğin İngiltere'de mültecilere "girişimci" adı verilerek ırklarının pazarlandığı öne sürülmüş, siyasi desteğe ve dayanışmaya değil; serbest piyasa kapitalizm güçlerini kucaklamalarına izin verilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Mültecilerin, Batı'ya pazarlanılmaya ve beyaz olarak gösterilip kabullenilmelerini sağlamaya çalışıldığı düşünülerek, ağır şekilde eleştirilmiştir. Mülteci girişimci kavramı, beyaz üstünlüğü ya da siyahi karşıtlığı ile aynı tutularak iç içe sayılmıştır (Turner, 2020, s. 137). Ayrıca Birleşik Krallık'a gelen Suriyeli mültecilerin, girişimcilik niyetleri ve algıladıkları yeteneklerin girişimcilik faaliyetlerini şekillendirmede güçlü bir rol oynadığı ifade edilmektedir. Yeteneklerin, yaşanmış deneyimlerden özellikle de mültecilerin kişisel göç deneyimlerinden çok etkilendiği, zorunlu göç deneyimi ile kişisel faktörlerin, girişimci niyet doğasını ve gücünü değiştirebildiği vurgulanmıştır (Mawson & Kasem, 2019). Bu deneyimlerin, mültecileri girişimci olmaya yönlendirdiği söylenebilir. Mültecilerin yoğun olduğu yerde doğrudan yapılan yatırımların arttığı görülmektedir. Örneğin Amerika'da son on beş yılda doğrudan yabancı yatırımların, çoğunlukla mülteci sayısının fazla olduğu şehirlerinden geldiği bilinmektedir. (fdi Intelligence, 2021). Nitekim Dünya Çapında Mülteci Kabul İşleme Sistemi (Worldwide Refugee Admissions Processing System)'nden alınan birleştirilmiş gizli veriler ile fDi Markets doğrudan yabancı yatırım verilerine göre 1990 ile 2000 yılları arasında mülteci girişlerindeki %10'luk bir artışın, 2005 ve 2015 yılları arasında menşe ülkelere DYY akışını %0,54, DYY projelerini %0,24 ve DYY işlerini %0,72 artırdığı görülmüştür (Mayda, Parsons, Pham, & Vezina, 2019, s. 5). Türkiye'de de durum literatürle benzerlik göstermektedir. Genel olarak Suriyeli yabancı yatırımcıların, Türk emsallerine nazaran (yüzde otuz bir) daha fazla ihracata yöneldikleri (yüzde elli beş), Suriyeli çalışanlar ve yöneticiler arasında eğitim düzeyinin daha yüksek ve üniversite mezunu

(yüzde elli yedi) oranının Türk emsallerine göre (yüzde kırk altı) daha fazla olduğu da bilinmektedir (TEPAV, 2018, s. 10). Dolayısıyla, mülteci girişimciliğin, DYY artışı sağladığı ve katma değer yarattıkları savı güçlenmektedir. Türkiye, mültecilerin yoğun yaşadığı bir ülke olduğundan Suriyelilerin, mülteci girişimciliğine ve entegrasyon süreçlerine yardımcı olabilecek ekonomik faaliyetler yarattığı görülmektedir (Shneikat & Alrawadieh, Unraveling refugee entrepreneurship and its role in integration: empirical evidence from the hospitality industry, 2019, s. 741). Türkiye açısından girişimciler için DYY motive eden faktörlerin güçlendirilmesi, mülteci sorununu katma değer yaratan bir fırsata dönüştürme imkanı olarak değerlendirilebilir. Nitekim elde edilen sonuçlar ve literatür, mülteci girişimlerin katma değer yaratacağını doğrulamaktadır.

Suriyeli mültecilerin yoğun olarak yaşadığı bir diğer ülke ise Lübnan'dır. Lübnan'da mülteciler ev sahibi topluluğun ve ekonominin bir parçası olarak kabu edildiğinde, girişimci sistemlerde potansiyeller ve fırsatlar yarattıkları (Yassine & Al-Harithy, 2021, s. 1) görülmektedir. Rekabetten ziyade kentsel alanlarda Lübnanlı işletmelerin tamamlayıcısı oldukları ve mekansal zenginlik kattıkları bilinmektedir (Harb, Kassem, & Najdi, 2018, s. 23).

Suriyeli mülteci krizinin, İsrail işgücü piyasaları üzerinde de etkileri olmuştur. Mülteci entegrasyonu, temel zorlukları ve politika seçenekleri araştırılmış, eğitime erişim sağladıklarında kendi çabalarıyla geçinebildikleri tespit edilmiştir. İlaveten ülkeye demografileriyle ekonomik katkı sağladıkları (Errighi & Griesse, 2016, s. 1), girişim kurmaya sevk ve motive eden faktörlerin, izlenilmesi gereken yolların tespitinin önemli olduğu anlaşılmıştır (Alexandre, Salloum, & Alalam, 2019, s. 1147). İsrail'de, Suriyeli mültecilerin sahip olduğu becerilerin (mühendisler, öğretmenler, bilim adamları, çiftçiler, ekonomistler, sporcular, terziler, berberler, şefler) bolluğu ve Cehennem'de (Zaatari Kampı) nasıl girişimci olunacağı benzetmesi (Storey, 2016) ünlenmiş, mültecilerin İsrail'deki makroekonomik etkileri (Errighi & Griesse, 2016, s. 6), (Refai, Haloubr, & Lever, 2018, s. 250) araştırılmıştır. Araştırmalarda, Suriyeli mültecilerin karşılaştığı çok katmanlı kültürel dışlama/dahil etme uygulamalarına, mülteci kimliklerinin mesleki beceriler etrafında nasıl yeniden şekillendirildiğine dikkat çekilmiştir (Koburtay, Refai, & Haloub, 2020).

Ürdün'de ise politika yapıcıların, mülteci kamplarında girişimciliği teşvik etmesi gerektiğine vurgu yapılmış (Haugh, 2015) ve Ürdün'ün Suriyeli mülteci politikası araştırılmıştır (Kenar & Abdullaoğlu, 2021, s. 296)

Türkiye'de ise dört ilde toplam otuz mülteci girişimci ile itme ve çekme faktörleri, (Deniz & Reyhanoğlu, 2018, s. 33), işgücüne katılımları (Çetin, 2016, s. 1001), Suriyeli mültecilerin karşılaştıkları zorluklar, motive edici faktörler incelenmiştir (Çiftçi & Atsız, 2021, s. 1).

Genel olarak mültecilerin girişim yapma motivasyonlarının temeline bakıldığında hayatta kalma, bağımsızlık arzusu ve kaynak mevcudiyetinin söz konusu olduğu söylenebilir (Shneikat & Alrawadieh, Unraveling refugee entrepreneurship and its role in integration: empirical evidence from the hospitality industry, 2019, s. 741).

2.5.1. Türkiye'de Suriyeli Mülteci Girişimciler

Türkiye Ticaret Bakanlığı tarafından en az bir ortağın Suriyeli olduğu işletme sayısını on beş bin yüz elli dokuz olarak belirlemiştir (Erdoğan, 2019, s. 44). 2017 yılında Suriyeli mültecilerin çoğunluğunu (%95)'i kayıtlı olmayan çalışanların oluşturduğu, GSYM'a katkı oranları %1,51 ve tüketim/yatırım talebinin %0,45 olduğu görülmüş ve 2023 yılında GSYM'a katkı oranlarının ise %2,08 ve tüketim/yatırım talebi oranının %0,61 olacağı tahmin edilmiştir (FEMISE-EU Project Research Papers Report, 2019:8,28,29,30). Ayrıca geçmiş dönemlere bakıldığında, 2011-2012 yılları arasında Suriyeli mültecilerin enflasyon ve işsizlik üzerinde etkileri olmadığı gözlemlenirken[1], girişimcilerin makroekonomik dengeler sermaye ve işgücü piyasası üzerinde göç sonrası olumlu (ihracat artışı) ve olumsuz etkilerinin (ucuz işgücü ve yerli işçiye ikame oluşu, kayıtdışı çalışma-enformel sektör vb) olduğu görülmüştür. Mülteciler, sadece gündelik yaşamları için gerekli olana kanaat ederek ücretleri aşağı çekmiş ve kayıt dışı enformel sektöre olan eğilim artmıştır. Ucuz işgücünün, maliyeti düşürdüğü, vasıfsız işgücü ihtiyacını karşılayarak tam kapasite ile üretimi artırdığı, yeni işler yaratarak yatırımcı/vasıflı eleman sayısına katkıda bulunduğunu gösteren çalışmalar yer almaktadır. Bununla beraber 2011-2014 yılı döneminde on Suriyeli vasıfsız işçinin, yerli altı işçinin işini kaybetmesine, işgücü piyasasından

[1] Bu duruma ilgili yetki ve verinin 2013 yılında toplanmaya başlanmış olması ancak 2016 yılında yönetmelik çıkarılması neden olarak görülmektedir (ICMPD, International Center for Migration Policy Development, 2020, s. 7-10).

çekilmesine vesile oldukları da bilinen bir gerçektir (ICMPD, International Center for Migration Policy Development, 2020, s. 7-10). Son olarak Türkiye'de 15.000'den fazla işletme kuran Suriyeli mültecilerin farklı il ve sektörlere dağılması (TEPAV, The Economic Policiy Research Foundation of Turkey , 2018, s. 50; Erdoğan, 2019, s. 44) olumlu ve olumsuz sonuçlarıyla da ayrı bir handicap olarak değerlendirilebilir.

3. Yöntem

Dünyanın gelişmekte olan en büyük yedinci ekonomisi, Ortadoğu ve Balkanlar'ın en büyük ekonomisi olan Türkiye' nin DYY alanından yeterince faydalanamadığı (Erdilek, A Historical Review of Turkey's Inward Foreign Direct Investment Environment and Policies From the, 2006) ve konuyla ilgili çalışmaların yeterli sayıda olmadığı görülmüştür. Bu durum, ülke ekonomisi ile pazar çekiciliğinin bilinmesi ve gerekli politikaların belirlenmesi açısından önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. DYY çekmenin, farklı yolları bulunmaktadır. Bu yollar, dışarıdan yatırımcı çekmek olabileceği gibi içeride var olan halihazırdaki yabancı girişim(ci)ler aracılığıyla da gerçekleşebilir. Mültecilere ait girişimcilik faaliyetlerinin geliştirilebilmesi için, ev sahibi ülkede zayıflıkların tespit edilmesi, güçlü yönlerin artırılması ve yerel düzeyde araştırmalar yapılması uygun çabalar arasında sayılabilir (ICMPD, International Center for Migration Policy Development, 2020, s. 98; Thomsen, 2000, s. 3). Bu amaçla yapılan çalışmada 2019 Nisan-Mayıs aylarında otuz dokuz Suriyeli mülteci girişimci ve onları motive eden faktörler araştırılmıştır[2]. Bu araştırma için aşağıdaki araştırma yöntemi izlenmiştir.

3.1. Araştırma Deseni ve Modeli

Uluslarası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMPD)'nin uygulamalı yaptığı araştırmalara bakıldığında mülteci doğrudan yabancı yatırımlarının, sürdürülebilir bir ekosistem temeli üzerinde mikro, mezo ve makro düzeyde politikalar geliştirilerek oluşturulabileceği görülmektedir (ICMPD, International Center for Migration Policy Development, 2020, s. 97). Bu nedenle çalışmada literatüre dayalı olarak, bu tarz bir ekosistem için geliştirilmiş model ve unsurların yer aldığı araştırma modeli seçilmiş, nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma modelinde, potansiyeller olarak girişimcileri motive eden faktörler değişken olarak kullanılmıştır. Bunun için derinlemesine bir literatür taraması yapılmıştır Kullanılan değişkenler ve ilgili literatür referansları *araştırmada kullanılan değişkenler başlığı* altında yer alan Tablo 1'de gösterilmiştir. Literatüre dayalı olarak, mülteci girişimcileri motive eden faktörleri içeren anket soruları oluşturulmuş, veri toplama yöntemi olarak çevrimiçi anket tekniği seçilmiştir. Toplanan veriler üzerinde, betimsel analiz yapılmıştır. Ayrıca anket soruları, alanında nitelikli ve sağlam geçmişe sahip üç farklı akademisyen tarafından gözden geçirilmiştir. Daha sonra soruların anlaşılabilirliğini test etmek amaçlı beş mülteci girişimciyle pilot uygulama ve geri bildirimlere bakılarak soru formunda değişiklikler yapılmıştır. Son olarak, soruların dil bakımından anlaşılırlığını artırmak ve hataların önüne geçebilmek için sorular çevirmenlerce üç ayrı dile çevrilmiş (Türkçe, Arapça ve İngilizce) ve Google Form üzerinden çevrim içi anket olarak girişimcilere gönderilmiştir.

3.2. Örneklem Seçimi

Bu çalışmada, amaçlı örnekleme yaklaşımı uygulanmıştır. Mülteci girişimci evrenini temsil etmesi adına örneklem olarak Suriyelilerin en çok yaşadığı ikinci ve sınır ili olan Gaziantep'te faaliyet gösteren, Suriyeli girişimciler seçilmiştir. Literatürde doğrudan yabancı yatırım geliştirme stratejileri, ülke ve bağlama özgü değerlendirildiğinden (OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development, 2000, s. 13), aynı bölgede dahi DYY akış farklılıkları olduğundan (Thomsen, 2000, s. 3), Gaziantep ilinin ayrı bir lokasyon olarak tek başına incelenmesi uygun görülmüştür. Ayrıca örneklem sayısı açısından Türkiye'deki Suriyeli nüfusun beşte birinden fazlası (%21,9) Gaziantep ilinde (458.670 kişi) yaşamaktadır (Mülteciler Derneği, 2021). Bu çalışmanın nicel değerlendirmesi, Suriyeli mültecilerin girişimcilik deneyimlerine dayalı olarak motivasyon faktörlerini ele almak olduğundan Gaziantep ili örneklem açısından da uygun bulunmuştur. Çalışmada DYY teşvik eden yapısal potansiyelleri motive edici unsurlar araştırılmak üzere Gaziantep ilindeki 39 adet girişimciye çevrimiçi anketler gönderilmiş, yeterli sayıya ulaştığında ise ankete erişilebilirlik kapatılmıştır.

[2] Bu çalışmaya ait çevrim içi anketler 2020 yılından önce yapıldığı ve o tarihte Etik Kurul İzni gerekmediği için kurul izni alınmamıştır. Ancak katılımcılar yazılı ve sözlü olarak verilerinin bilimsel amaçlı kullanılacağına dair bilgilendirilmiştir.

Çalışma, 2019 Nisan ve Mayıs aylarında yapılmıştır. Son olarak katılımcılar, kendilerinden alınan verilerin bilimsel amaçlı kullanılacağına dair çevrimiçi form üzerinden ve sözlü olarak bilgilendirilmiştir.

3.3. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Suriyeli yabancı yatırımcıları motive eden faktörlerin neler olduğunun araştırılması mülteci girişim faaliyetlerinin artması ve ülke menfaatleri açısından önemli kabul edilmektedir. Araştırma değişkenleri, bu perspektifte araştırılmış, yatırımcıları motive edici faktörler literatüre dayalı seçilmiştir. Türkiye açısından pazar büyüklüğü, coğrafik konum, yetenekli ve eğitimli işgücü, Avrupa Birliği'ne yakınlık, iyi altyapı, destekleyen çevre, büyük ve esnek işgücü güçlü yönler olarak bilinmektedir. Ancak politik-makro-ekonomik istikrarsızlık, tanıtım ve yeterli imaj eksikliği, yasalar, bürokrasi ile insan hakları ise Türkiye'nin zayıf olduğu noktalar olarak kabul edilmektedir (Loewendahl & Ertugal-Loewendahl, 2001, s. 1-40). Ayrıca yapılan çalışmalar DYY kararlarının, işletme konumu, kalkınma durumu, pazar büyüklüğü ve dağılımı; kuruluşlar arasındaki mesafe, işgücü piyasası özelliklerine göre değiştiğini göstermektedir (Schäffler, Hecht, & Moritz, 2014, s. 3). Sayılan nedenlere dayalı olarak çalışmada Tablo 2'de yer alan değişkenler kullanılmıştır.

Tablo 2. DYY Motivasyon Faktörleri

DYY Motivasyon Faktörleri	Referans Çalışmalar
Hammaddeye erişim kolaylığı	IGC, International Growth Center, 2019; DEİK, 2018, s. 8; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235
Ucuz işgücü	DEİK, 2018, s. 23; Mariev, Drapkin, & Chukavina, 2016, s. 245
Döviz politikası	DEİK, 2018, s. 23; Mariev, Drapkin, & Chukavina, 2016, s. 245
Rakip takibi	IGC, International Growth Center, 2019; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235; Michalet C.-A. , 2013
Nakliye maliyetleri, ara ürünler	IGC, International Growth Center, 2019; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235
Ülke performansı (GSYH, enflasyon)	IGC, International Growth Center, 2019; Nicet & Rougier, 2014, s. 1-33; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235
Yatırım teşvikleri	IGC, International Growth Center, 2019
Ticari düzenlemeler ve yasalar	DEİK, 2018, s. 19,20,24; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235
Din	DEİK, 2018, s. 18; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235
Uyruk	DEİK, 2018, s. 195; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235; Tan,. (2018). S.195)
Kültür	DEİK, 2018, s. 18; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235; Deniz & Reyhanoğlu, 2018, s. 33
Dil	DEİK, 2018, s. 18; Tan, Foreign direct investment, a movement toward investors' centricity, a behavioral perspective. (2018). Dissertations and, 2018, p. 195; Mariev, Drapkin, & Chukavina, 2016, s. 245; Deniz & Reyhanoğlu, 2018, s. 33
Rekabet gücünü artırmak	IGC, International Growth Center, 2019; Boly, Coniglio, & Prota, 2015; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235
Yenilikçi kapasite, teknik yetenekler ve adaptasyonu	Chakrabarti, 2011, s. 89
Güçlü Yatırım Kaydı Geçmişi	IGC, International Growth Center, 2019; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235
Kalifiye işgücü	Deniz & Reyhanoğlu, 2018, s. 33
Ülkedeki yatırım oranı yüksekliği	IGC, International Growth Center, 2019; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235
Ekonomik büyüme	IGC, International Growth Center, 2019; Daniel Lederman and William F. Maloney, 2009, s. 48; Michalet C.-A. , 2013
Endüstriyel altyapı	Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235; Chakrabarti, 2011, s. 89
Organize sanayi sayı ve alt yapısı	IGC, International Growth Center, 2019; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235; Markusen & Venables, 1999, s. 335-337
Uzun vadeli kalkınma planları, istikrar	IGC, International Growth Center, 2019; Daniel Lederman and William F. Maloney, 2009, s. 48; Michalet C.-A. , 2013
Liman/gümrük kapılarına yakınlık	IGC, International Growth Center, 2019; Mariev, Drapkin, & Chukavina, 2016, s. 245; Nicet & Rougier, 2014, s. 133; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235
Yüksek kar marjı beklentisi	IGC, International Growth Center, 2019
Komşu pazara ihracat üssü oluşturmak	IGC, International Growth Center, 2019; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235
Yatırım kolaylaştırma	IGC, International Growth Center, 2019; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235

Employment opportunities	Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235; Mariev, Drapkin, & Chukavina, 2016, s. 245
Pazar büyüme beklentisi	IGC, International Growth Center, 2019; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235; Michalet C.-A. , 2013
Yabancı pazara giriş	IGC, International Growth Center, 2019; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235
Göçmen politikaları	Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235; Michalet C.-A. , 2013
Kabul edilen mülteci	Atasü-Topçuoğlu, 2019, s. 203,207; Whitley, 2000, s. 44; Kloosterman, 2010, s. 25
Türk pazarı büyüklüğü	Michalet C.-A. , 2013; Dumludağ & Şükrüoğlu, 2007, p. 141; Schäffler, Hecht, & Moritz, 2014, s. 3; Wheeler & Mody, 1992, s. 57
Ortadoğu ve AB'ye yakınlık	Mariev, Drapkin, & Chukavina, 2016, s. 245; Nicet & Rougier, 2014, s. 1-33

Kaynak: Yazar

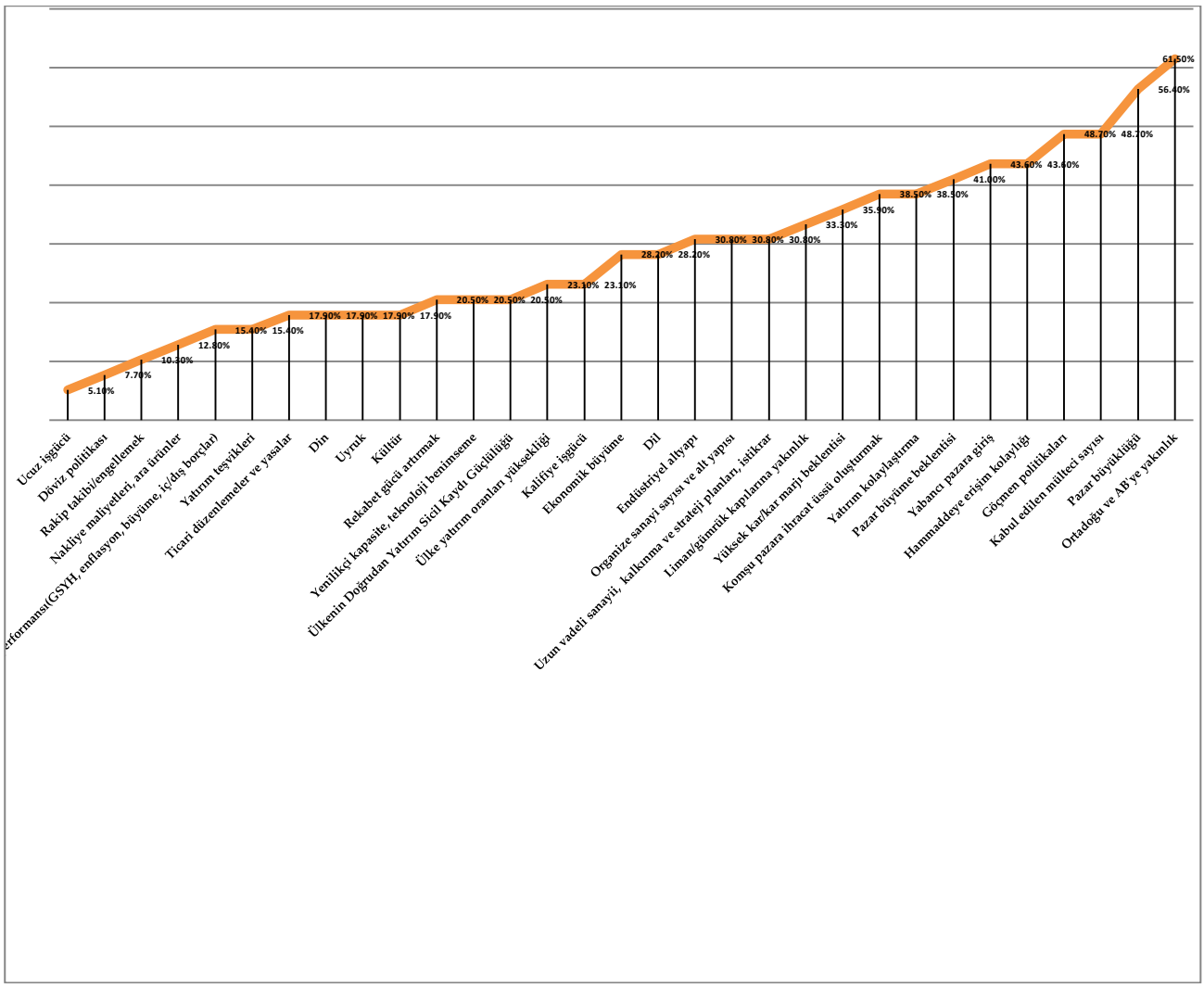
Tablo 2'de literatüre dayalı olarak yazar tarafından kullanılan değişkenlere ve referanslara yer verilmiştir.

4. Bulgular

Araştırma sonuçlarına tablo ve grafiklerin birlikte değerlendirildiği İnfografi 1'de, görselleştirme yapılarak yer verilmiştir.

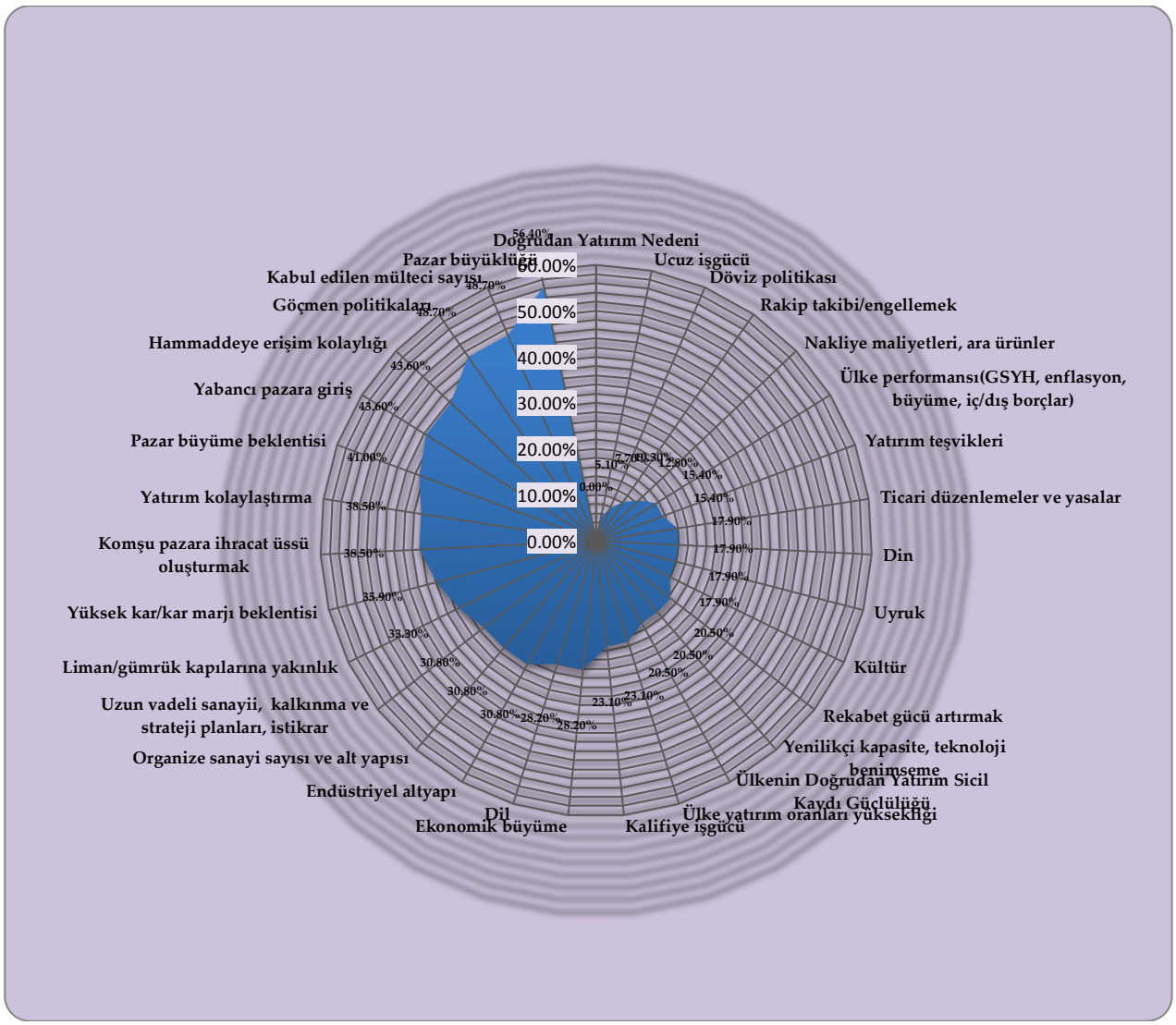
İnfografi 1. DYY Motivasyon Faktörleri

Doğrudan Yatırım Nedeni	N	Yüzde	Doğrudan Yatırım Nedeni	N	Yüzde
Ucuz işgücü	2	5,10	**Ekonomik büyüme**	11	28,20
Döviz politikası	3	7,70	**Dil**	11	28,20
Rakip takibi/engellemek	4	10,30	**Endüstriyel altyapı**	12	30,80
Nakliye maliyetleri, ara ürünler	5	12,80	**Organize sanayi sayısı ve alt yapısı**	12	30,80
Ülke performansı(GSYH, enflasyon, büyüme)	6	15,40	**Uzun vadeli sanayi, kalkınma ve strateji planları, istikrar**	12	30,80
Yatırım teşvikleri	6	15,40	**Liman/gümrük kapılarına yakınlık**	13	33,30
Ticari düzenlemeler ve yasalar	7	17,90	**Yüksek kar /kar marjı beklentisi**	14	35,90
Din	7	17,90	**Komşu pazara ihracat üssü oluşturmak**	15	38,50
Uyruk	7	17,90	**Yatırım kolaylaştırma**	15	38,50
Kültür	7	17,90	**Pazar büyüme beklentisi**	16	41,00
Rekabet gücü artırmak	8	20,50	**Yabancı pazara giriş**	17	43,60
Yenilikçi kapasite, teknoloji benimseme	8	20,50	**Hammaddeye erişim kolaylığı**	17	43,60
Ülkenin DYY Sicil Kaydı Güçlülüğü	8	20,50	**Göçmen politikaları**	19	48,70
Ülkedeki yatırım oranı yüksekliği	9	23,10	**Kabul edilen mülteci sayısı**	19	48,70
Kalifiye işgücü	9	23,70	**Pazar büyüklüğü**	22	56,40
			Ortadoğu ve AB'ye yakınlık	24	61,50

İnfografi 1.' de DYY faktörlerinin dağılım eğrisi de görülmektedir.

İnfografi 2: DYY Motivasyon Faktörleri -2

Kaynak: Yazar

Bu araştırmada elde edilen, Suriyeli mülteci girişimcileri motive eden değişkenlerin etki oranları şu şekildedir: Orta Doğu ve AB'ye yakınlık %61,5, pazar büyüklüğü %56,4, kabul edilen mülteci sayısı ve göçmen politikaları %48,7, hammaddeye erişim kolaylığı ve yabancı pazara giriş %43,60, pazar büyüme beklentisi %41,0 komşu pazara ihracat üssü oluşturmak ve yatırım kolaylaştırma %38,5, yüksek kar /kar marjı beklentisi %35,90, uzun vadeli sanayi, kalkınma ve strateji planları, istikrar ve endüstriyel altyapı %30,80, dil ve ekonomik büyüme %28,20, kalifiye işgücü %23,70, ülkedeki yatırım oranı yüksekliği %23,10, rekabet gücü artırmak, yenilikçi kapasite, teknoloji benimseme, ülkenin doğrudan yatırım sicil kaydı güçlülüğü %20,50, ticari düzenlemeler ve yasalar, din, uyruk, kültür %17,90, ülke performansı(GSYH, enflasyon, büyüme), yatırım teşvikleri %15,40, rakip takibi/engellemek %10,30, döviz politikası %7,70, ucuz işgücü % 5,10 olarak bulunmuştur.

5. Sonuç ve Tartişma

Bu çalışmada, 2011 yılında Suriye iç savaşıyla başlayan mülteci krizinin, Türkiye'de doğrudan yabancı yatırıma etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın nicel değerlendirmesi, Gaziantep'te Suriyeli mültecilerin girişimcilik deneyimlerine dayalı olarak motivasyon faktörlerini, ele almaktadır. Çalışma, Suriyeli mülteci yatırımcılar ve işletmeleri motive eden faktörler hakkında elde edilecek bilgi doğrultusunda, oluşturulacak olası mikro (işletme ve sektörel), mezo (bölgesel), makro (ülke) politikaların güçlendirilmesi ve katkı sağlaması amacıyla yapılmıştır.

Türkiye'ye 2003-2020 yılları arasında 225 milyar dolar DYY yapıldığı, 210 adet yabancı ar-ge merkezi ile 184 ülkenin 74.000 adet şirket kurulduğu bilinmekte (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, 2021, s. 24) ancak pek çok alanda anahtar sektöre (Loewendahl & Ertugal-Loewendahl, 2001, s. 1-40) ve yabancı

yatırım çekme potansiyeline sahip ülkeler arasında yer almasına (Saray, 2011:399) rağmen kaynak verimliliği açısından yeterli sayıda yatırım çekmediği görülmektedir. Kaynak verimliliğini artırmak ve kalkınmanın önünü açmaya katkıda bulunmak için, en iyi yollardan birinin girişimcileri motive eden unsurların, güçlendirilerek teşvik edilmesi olduğu öngörülmektedir. Diğer taraftan Arap Baharı'ndan sonra sınır illerinde, hızlanan yoğun göç ve mülteci akınına uğrayan Türkiye'de, Suriyeli mülteci sayısının gün geçtikçe artığı düşünüldüğünde, bu çözümün makul bir değerlendirme olarak kabul edilmesi beklenmektedir. Suriyeli mültecilerin 15.000 adetten fazla işletme kurduğu (Mülteciler Derneği, 2019). S, çalıştıkları sektör dağılımları farklı olmakla birlikte her türlü zorluğa rağmen ekonomiye ve kalkınmaya katkı sağladıkları, sürdürülebilir bir ekosistem oluşturdukları bilinmektedir (ICMPD, International Center for Migration Policy Development, 2020, s. 98). Mülteci girişimcilerin, ülkeye demografileriyle ekonomik katkı sağladıkları bilindiğinden (Errighi & Griesse, 2016, s. 1), onları girişim kurmaya sevk ve motive eden faktörlerin bulunması ve izlenilmesi gereken yolların tespiti önem kazanmıştır. Ayrıca dünya geneline bakıldığında mülteci krizlerinin yol açtığı sosyo-ekonomik sorunlar, girişim faaliyetlerinin desteklenmesi ile bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Bu bakış açısı, DYY çekmenin bir yolu olmakla beraber, BM Sürdürülebilir Hedefler 2030 Gündemi ve 1951 Sözleşmesi kapsamında mülteci sorununa çözüm noktasında katkı sunacaktır.

Bahsi geçen nedenlere dayalı olarak, ekosistemdeki mültecilerin yoğun olarak yaşadığı, sınır bölgesinde yer alan Gaziantep (Türkiye) ilinde faaliyet gösteren otuz dokuz adet Suriyeli mülteci girişimciye, 2018-2019 yılı Nisan-Mayıs aylarında çevrim içi anket tekniği uygulanmış ve betimsel analiz yapılmıştır.

Çalışma sonucunda, Suriyeli mülteci girişimciler arasında hammaddeye erişim olanakları ve insan kaynağı (DEİK, 2018; IGC, International Growth Center, 2019; Deniz & Reyhanoğlu, 2018, s. 33), yabancı pazara giriş düşüncesi (%43,60), pazar büyüme beklentisi (%41,0) (Vlachos, Mitrakos, Chrysanthi, & Bitzenis, 2018, s. 39), iç ve komşu pazar büyüklüğü, komşu pazara ihracat üssü oluşturma ve yatırım kolaylaştırma faaliyetleri (%38,5) (DEİK, 2018, s. 24; Vlachos, Mitrakos, Chrysanthi, & Bitzenis, 2018, s. 39; Wheeler & Mody, 1992, s. 57), iş kurma kolaylığı ve esneklikler (DEİK, 2018, s. 20; Vlachos, Mitrakos, Chrysanthi, & Bitzenis, 2018, s. 39), eğitimli ve ucuz iş gücü (DEİK, 2018, s. 23; Deniz & Reyhanoğlu, 2018, s. 33), rekabetçi yetenek (DEİK, 2018, s. 24), Türk pazarı ve büyüme hızı (Erdilek, Direct Foreign Investment in Turkish Manufacturing - An Analysis of the Conflicting Objectives and Frustrated Expectations of a Host Country (Kieler S Asim Erdilek, 1982, s. 82; DEİK, 2018, s. 24; Vlachos, Mitrakos, Chrysanthi, & Bitzenis, 2018, s. 39), ekonomik güç ve büyüme (%28,20) (Bizri, Refugee-entrepreneurship: A social capital perspective., 2017, s. 847), kalkınmışlık, marka ve teknoloji transferi faktörlerinin (DEİK, 2018, s. 7,10; Deniz & Reyhanoğlu, 2018, s. 33) doğrudan yabancı yatırım (DYY) kararı noktasında, ülkeleri cazip kıldığı görülmüştür. Bu çalışma sonuçları düşük kurumsal vergi ve vergi avantajının, güçlü para biriminin, döviz politikalarının (%7,70), ülke performansının (enflasyon, GSMH) (%15,40) (Bizri, Refugee-entrepreneurship: A social capital perspective. , 2017, s. 847; Atasü-Topcuoğlu, 2019, s. 200), mülteci doğrudan yatırımlarında tercih nedeni olduğunu (Vlachos, Mitrakos, Chrysanthi, & Bitzenis, 2018, s. 39); ekonomi ile politika sorunlarının ise yatırım oranlarını düşürdüğünü literatürdeki gibi desteklemektedir (DEİK, 2018, s. 8; Deniz & Reyhanoğlu, 2018, s. 33). Diğer taraftan şeffaf ve işlevsel hukuki mekanizma varlığının, DYY istek oranlarını pozitif etkilediği (DEİK, 2018, s. 20; Tan, Foreign direct investment, a movement toward investors' centricity, a behavioral perspective. (2018). Dissertations and , 2018, s. 195; Deniz & Reyhanoğlu, 2018, s. 33), her türlü (hukuk, danışmanlık) erişim kolaylıklarının, DYY cazibesini artırdığını ve mevzuat altyapısının bu durumu tetiklediği (DEİK, 2018, s. 19,24) bu çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır.

Suriyeli mülteci girişimcileri, Gaziantep'te yatırım yapmaya teşvik eden ilk motivasyon kaynağının Orta Doğu ve AB'ye yakınlık ile pazar büyüklüğü olduğu görülmüştür. Bu durum Coğrafi ve kültürel yakınlık (dil, din…) DYY oranını artırdığı (DEİK, 2018, s. 18) görüşüyle örtüşmüş, literatür ile benzerlik göstermiştir (Mariev, Drapkin, & Chukavina, 2016, s. 245; Nicet & Rougier, 2014, s. 1-33; Erdilek, Direct Foreign Investment in Turkish Manufacturing - An Analysis of the Conflicting Objectives and Frustrated Expectations of a Host Country (Kieler S Asim Erdilek, 1982, s. 82; DEİK, 2018, s. 23). Ancak bununla berabere dilin (%28,20), din, uyruk ve kültürün (%17,90), mültecileri diğer faktörlere göre daha alt sıralarda motive ettiği görülmüş ve bu sonuç önceki çalışmalarla desteklenmiştir (Deniz & Reyhanoğlu, 2018, s. 33) Ayrıca çalışmada, devletler tarafından kabul edilen mülteci oranlarının ve politikalarının mülteciler arasında ev sahibi ülke seçimini etkilediği (%48,7) görülmüş bu durum literatürde karşılık bulmuştur (ICMPD, International Center for Migration Policy Development, 2020; Aggarwal, Hoppe, & Walkenh, 2009, s. 233-235; IGC, International

Growth Center, 2019, s. 32; Deniz & Reyhanoğlu, 2018, s. 33). Ülke seçimlerinin sosyo-ekonomik girişimciliği değiştirip/dönüştürdüğü tespit edilmiş ve literatür ile aynı sonuca ulaşılmıştır (Shneikat & Alrawadieh, Unraveling refugee entrepreneurship and its role in integration: empirical evidence from the hospitality industry, 2019, s. 741).

Araştırma sonucuna göre, mülteci girişimciler için ülke seçiminde, Orta Doğu ve AB'ye yakınlık önemli ve üst sıralarda yer almaktadır. Ancak buna rağmen, mülteci yoğunluğunun sadece bir kaç ülkede (Türkiye, Lübnan gibi) toplanması düşündürücüdür. Bu durum, Avrupa ve dünyanın geri kalan ülkelerinin sınırlarını kale duvarlarıyla örmelerine dayalı sonuçlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Nitekim AB ülkelerinde mülteci kabul oranının %1 civarında olması, yoğunluk dağılım anomalisinin nedenine ışık tutarken, vehamet içermekte ve uygar olma savaşındaki yetersizlik sonucunu desteklemektedir (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) Türkiye Temsilciliği, 2011, s. xvii). Mülteciler için, sadece yakın coğrafyadaki ülkelerde değil; uluslararası düzeyde, ortak sorumluluk alanlarının güçlendirilmesi gerektiğinden bu durum BM Sürdürülebilir 12 Hedefine ve insana yakışır yaşam uygunluk göstergelerine aykırı durmaktadır (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) Türkiye Temsilciliği, 2011, s. xi). Coğrafyaya dayandırılan bu tarz kısıtlama ve politikaların, yetersiz kalma nedeniyle tekrar ve sağlam bir politikaya dönüştürülmek üzere gözden geçirilmesi, acil bir ihtiyaç olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışma sonuçları, mülteci ve yatırımlarının maddi, sosyal ve ülke sınırları bağlamında destek boyutunun genişletildiği takdirde, başarıya ulaşılabilineceğine kanıt niteliği taşımaktadır. Ayrıca bu çalışma, uluslararası ortak sorumluluklar ve uygar gereklilikler yerine getirildiği takdirde, 1951 Sözleşmesi mülteci haklarına uygun davranılmış olacağını, ampirik olarak da hatırlatmaktadır. Çalışma, az sayıda ülke dışında dünyanın geri kalanının ve korkulanın aksine Gaziantep'te mültecilerin sosyal kohezyon problemlerinin önüne geçme, iş gücü ve meslek sağlama, koruma, iş-ortaklık düzenlemeleri yapma, sağlık gibi konularda sürdürülebilir politikalar geliştirilebileceğine işaret etmektedir. Kaldı ki bu çalışma, Türkiye'de yapılmış önceki mülteci çalışmalarıyla uyum içerisindedir (TEPAV, 2018, s. 15; Deniz & Reyhanoğlu, 2018; DEİK, 2018, s. 23). Çalışma sonuçları, mülteci politikalarının ekonomik ve sosyal entegrasyon için yüzeysel kalmaması, mezo düzeyde gerçekleşmesi gerektiğini diğer çalışmalarla birlikte desteklemiştir (Atasü-Topçuoğlu, 2019, s. 203,207; Whitley, 2000, s. 44; Kloosterman, 2010, s. 25). Ayrıca çalışma, AB ülkesi ve uyum sürecinde olma durumunun önemli bir tercih nedeni olduğunu göstermiş, bu sonuç daha önceki araştırmalarla örtüşmüştür (DEİK, 2018, s. 23). AB'ye yakınlık mülteciler arasında tercih nedeni olarak görülürken, ülkeler arası mülteci dağılım anomalisinin neden değişmediği sorusuna cevap sayılabilir.

Ancak bu çalışmanın kendi içinde kısıtları bulunmaktadır. Çalışma, sadece Gaziantep ilindeki mülteci girişimcileri ve sadece otuz dokuz adet firmayı kapsamakta ve bu durum araştırma kısıtı kabul edilmektedir. Yapılacak sonraki çalışmalarda, İstanbul, Hatay gibi Suriyeli mültecilerin yoğun olarak yaşadığı diğer şehirler eklenerek, kıyas yapılabilir. İlaveten, yapılacak ülkeler arası ortak akademik çalışmalar aracılığıyla mülteci girişimciliği daha detaylı incelenebilir.

Son olarak politik ve yasal düzenlemeler yoluyla, sürdürülebilir girişimci kalkınma modeli için uygun ekosistem benimsenerek, Suriyeli yatırımcıların illerdeki dağılımlarına ve sektör oranlarına göre ekonomik uyum modelleri seçilebilir. Böylece sürdürülebilir girişimci ekosistemine yönelik süreçler iyi yönlendirilmiş ve katma değer maksimizasyonunun önü açılmış olacaktır. Bu çalışma uygarlık sınırlarının coğrafik sınırlara feda edilemeyeceğini hatırlatmaktadır.

Kaynakça

A. Chakrabarti, "The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensitivity Analyses of Cross-Country Regressions. (2001). *" Kyklos , 54* (1), 89-114.

Açıkgöz, M. (2021). *Göç, Kentleşme Ve Sürdürülebilir Kalkinma Amaçlari Yerelleştirme İçin Bir Rehber* (Cilt Yerel Yönetişim ve Göç Dizisi II). RESLOG.

Aggarwal, A., Hoppe, M., & Walkenh, P. (2009). *Breaking Into New Markets Emerging Lessons For Export Diversification.* The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank https://documents1.worldbank.org/curated/en/821641468323336000/pdf/481030PUB0Brea101Official0use0only1.pdf, CHAPTER 13 Special Economic Zones And Economic Diversification: Some Evidence From South Asia.

Akyılmaz, B. (2021). Foreign Direct Investment Barriers in Gaziantep From The Perspective of Syrian Entrepreneurs. *II. Ulusal uygulamalı Sosyal Bilimler KOngresi.* IASOS.

Akyılmaz, B. (2021a). İşletmelerin E-Ticaret Yapmamalarının Nedenleri: Covid-19 Dönemindeki İş Davranışlari. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 37*, s. 187-205.

Akyılmaz, B. (2021b). Robot Üretim Sistemleri ve Nesnelerin İnterneti. *TEKNOLOJİ DESTEKLİ GÜNCEL ÜRETİM UYGULAMALARI* (s. 22-45). içinde Eğitim Yayınevi.

Akyılmaz, B. (2021c). Yapay Zekâ Temelli Gözetim Teknolojileri Ve Pazar İlişkisi. In *Dijital Pazarlamada Güncel Araştırmalar* (pp. 81-101). Artikel Akademi.

Akyılmaz, B., & Ekinci, G. (2020). The Relation Between The Fear Of Covid-19 Pandemic, The Use Of Digital Channel And The Use Of Social Media. *EUropean Journal of Managerial Research (EUJMR) , 4* (7), s. 214-245.

Alexandre, L., Salloum, C., & Alalam, A. (2019). International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research. *International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research , 25* (5), pp. 1147-1164.

Ang, J. B. (2008). Determinants of Foreign Direct Investment in Malaysia. *Journal of Policy Modeling , 30* (1), 185-189.

Atasü-Topcuoğlu, R. (2019). Syrian refugee entrepreneurship in Turkey: integration and the use of immigrant capital in the informal economy. *Social Inclusion https://doi.org/10.17645/si.v7i4.2346 , 7* (4), 200-210.

Atasü-Topçuoğlu, R. (2019). Syrian Refugee Entrepreneurship in Turkey: Integration and the Use of Immigrant Capital in the Informal Economy. *Social Inclusion (ISSN: 2183–2803) DOI: 10.17645/si.v7i4.2346 , 7* (4), pp. 200–210.

Aygül, H. H. (2018). Mülteci Emeğinin Türkiye İşgücü Piyasalarindaki Görünümü Ve Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi , 20* (9), pp. 68 - 82,.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) Türkiye Temsilciliği. (2011). *İltica, Uluslararası Göç ve Vatansızlık: Kuram, Gözlem ve Politika*. Retrieved Kas 12, 2021, from UNCHR: https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2017/02/indekiler.pdf

Bitzenis, A. P., & Papadimitriou, P. (2011). The Universal Model of theories determining FDI revisited. *International Journal of Trade and Global Markets DOI: 10.1504/IJTGM.2011.042861 , 4* (4), s. 350-371.

Bizri, R. M. (2017). Refugee-entrepreneurship: A social capital perspective. . *Entrepreneurship and Regional Development , 9* (10), pp. 847–868.

Bizri, R. M. (2017). Refugee-entrepreneurship: A social capital perspective. *Entrepreneurship and Regional Development , 9* (10), pp. 847–868.

Boly, A., Coniglio, N. D., & Prota, F. A. (2015). Which Domestic Firms Benefit from FDI? Evidence from Selected African Countries. *Development Policy Review , 33* (5), s. 615-636.

Bonacich, E., & Modell, J. (1980). *The Economic Basis of Ethnic Solidarity: Small Business in the Japanese American Community.* Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Borjas, G. (1986). The self-employment experience of immigrants. *Journal of Human Resources* , 485-506.

Chakrabarti, A. (2011). The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensitivity Analyses of Cross-Country Regressions. *Kyklos , 54* (1), 89-114.

Choi, J. J., Lee, S. M., & Shoham, A. (2016). The effects of institutional distance on FDI inflow: General environmental institutions (GEI) versus minority investor protection institutions (MIP). *Interantional Business Review* , s. 114-123.

Cummings, S. (1980). *Self-Help in Urban America: Patterns of Minority Business Enterprise.* New York: Kenikart Press.

Çetin, İ. (2016). Suriyeli Mültecilerin İşgücüne Katılımları ve Entegrasyon: Adana-Mersin Örneği. *Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi , 15* (4), pp. 1001-1016.

Çeviş, I. (2009). The Economical Determinants of Foreign Direct Investment (FDI) in Developing Countries and Transition Economies. *E-Journal of New World Sciences Academy , 4* (3), 210-223.

Çiftçi, İ., & Atsız, O. (2021). Understanding the Role of Refugees' Entrepreneurship Motives and Challenges in Integration: Evidence From the Food Industry. *Journal of Economy Culture and Society , 64*, pp. 1-19.

Daniel Lederman and William F. Maloney, T. W. (2009). *BREAKING INTO NEW MARKETS Emerging Lessons for Export editors, Richard Newfarmer, s for export diversification / editors, Richard Newfarmer,William Shaw, and Peter Walkenhorst.* Trade Structure And Growth The International Bank for Reconstruction and Development: https://documents1.worldbank.org/curated/en/821641468323336000/pdf/481030PUB0Brea101Official0use0only1.pdf adresinden alınmıştır

DEİK. (2018). *Yurt Dışı Yatırım Endeksi 2018.* Oct 18, 2021 tarihinde Dış Ekonomi İlişkiler Kurulu: https://www.deik.org.tr/uploads/endeks-2018-2.pdf adresinden alındı

Deniz, D., & Reyhanoğlu, M. (2018). İten ve Çeken Faktörler Temelinde Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Girişimci Olma Nedenleri. *Girişimcilik ve İnovasyon Dergisi , 7* (2), pp. 33 - 66.

Donaubauer, J., Neumayer, E., & Nunnenkamp, P. (2016). Financial Market Development in Host and Source Countries and Its Effects on Bilateral FDI,. Kiel: Institut für Weltwirtschaft.

Duman, E. Ş., & Özdemirci, A. (2020). Türkiye'deki Suriyeli Göçmen Girişimciler Üzerine Bir Alan Araştirması. *Yönetim Bilimleri Dergisi /Journal of Administrative Sciences DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.654876 , 18* (37), 629-656.

Dumludağ, D., & Şükrüoğlu, D. (2007). The impact of macroeconomic and institutional variables on foreign direct invesment flows in emerging market. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi , XXIII* (2), pp. 133-166.

Dunning, J. H. (2002b). Chapter 11: The Competitive Advantages of Countries and MNE Activity. In J. H. Dunning, *Global Capitalism, FDI and Competitiveness The Selected Essays of John H. Dunning, Volume II* (p. 480). Published in print: 27 Aug 2002: Elgar Online.

(2002a). Chapter 9: Re-evaluating the Benefits of Foreign Direct Investment. In J. H. Dunning, *Global Capitalism, FDI and Competitiveness The Selected Essays of John H. Dunning,.* https://www.elgaronline.com/view/1840647426.00014.xml , Elgar Online .

Dunning, J. H., & Lundan, S. M. (2008). *Multinational Enterprises and the Global Economy.* Cheltenham, UK • Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing Limited.

Engwall, L., & Wallenstal, M. (1988). Tit for Tat in Small Steps: The Internationalization of Swedish Banks. *Scandinavian Journal of Management , 4* (3-4), 147-155.

Erdilek, A. (2006). A Historical Review of Turkey's Inward Foreign Direct Investment Environment and Policies From the. *MUFAD , 30*, 16-35.

Erdilek, A. (1982). *Direct Foreign Investment in Turkish Manufacturing - An Analysis of the Conflicting Objectives and Frustrated Expectations of a Host Country (Kieler S Asim Erdilek.* Tübingen, Germany: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).

Erdoğan, M. M. (2019). *Suriyeliler Barometresi-2019 Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi.* Orion Kitabevi.

Errighi, E., & Griesse, J. (2016). The Syrian Refugee Crisis: Labour Market Implications in Jordan and Lebanon. Luxembourg: EU,. *European Economy Discussion Paper 029.*

Euronews. (2019). Retrieved Oct 26, 2021, from Türkiye'de Suriyeli girişimci olmak: Yaman Halawi'nin hikayesi: https://tr.euronews.com/2019/12/04/video-turkiye-de-suriyeli-girisimci-olmak-yaman-halawi-nin-hikayesi-multeci

Europe Central Bank. (2018). Foreign direct investment and its drivers: a global and EU perspective. *Europe Central Bank, Published as part of the ECB Economic Bulletin, Issue 4/2018.* (4). (F. C.-C. Pavlova, Ed.) Retrieved from Europe Central Bank Published as part of the ECB Economic Bulletin, Issue 4/2018.: https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/articles/2018/html/ecb.ebart201804_01.en.html

Fakih, A., & İbrahim, M. (2016). The Impact of Syrian Refugees on the Labor Market in gees on the Labor Market Empirical Evidence from Jordan. *Defence and Peace Economics, Discussion Paper No. 9667 , 27 (64-86) , 1*, 64-86. Lebanese American University, World Bank https://ftp.iza.org/dp9667.pdf.

fdi Intelligence. (2021, Mart 05). Retrieved Kas 03, 2021, from How refugees help foster foreign investment?: https://www.fdiintelligence.com/article/79319

FEMISE-EU Project Research Papers Report. (2019). Retrieved Oct 22, 2021, from FEMISE-EU Project The Long Term Impact of Syrian Refugees on Turkish Economy: An Input- Output Similation: http://www.femise.org/en/slideshow-en/the-long-term-impact-of-syrian-refugees-on-turkish-economy-fem43-05-report/

Habitat for Humanity Great Britain. (n.d.). Retrieved Oct 27, 2021, from Refugees, Asylum Seekers & Migrants:A Crucial Ddifference: https://www.habitatforhumanity.org.uk/blog/2016/09/refugees-asylum-seekers-migrants-crucial-difference/

Harb, M., Kassem, A., & Najdi, W. (2018). Entrepreneurial Refugees and the City: Brief Encounters in Beirut. *Journal of Refugee Studies , 32* (1), pp. 23-41.

Haugh, H. (2015, Sep 24). *The Conversation*. Retrieved Kas 04, 2021, from Rethinking refugee camps: turning boredom into innovation: https://theconversation.com/rethinking-refugee-camps-turning-boredom-into-innovation-47718

Hymer, S. H. (1960). Cambridge, MA: MIT press, 1960:3-4 The Theory of International Operations . *Thesis (Ph. D.)-Massachusetts Institute of Technology, Department of Economics1960.* (https://dspace.mit.edu/handle/1721.1/27375, Ed.) Massachusetts Institute of Technology: Massachusetts Institute of Technology, MIT.

ICMPD, International Center for Migration Policy Development. (2020). *Türkiye'de Kalkınmaya Duyarlı Göç Yönetimi Politikalarının Uygulanmasına Destek (SUMMIT) Projesi Suriyeli Yatirimcilarin Gaziantep Ekonomisine Etkileri Analiz Raporu*. Ekim 21, 2021 tarihinde alındı

IGC, International Growth Center. (2019, Sep 4). *IGC (International Growth Center, 2019) https://www.theigc.org/blog/attracting-quality-foreign-direct-investment-developing-countries/*. Retrieved Oct 19, 2021, from IGC (International Growth Center): https://www.theigc.org/blog/attracting-quality-foreign-direct-investment-developing-countries/

International Rescue Committee. (2021, Feb 2). Retrieved Oct 27, 2021, from Is it legal to cross the U.S. border to seek asylum?: https://www.rescue.org/article/migrants-asylum-seekers-refugees-and-immigrants-whats-difference

Javorcik, B. S., & Spatareanu, M. (2005). Disentangling FDI Spillover Effects: What Do Firm Perceptions Tell Us?, in Moran, T. H., Graham, E. M. and Blomström, M. (Eds.), Does Foreign Direct Investment Promote Development? *Washington, DC: Institute for International Economics, Centre for Global* .

Kahouli, B., & Maktouf, S. (2015). The determinants of FDI and the impact of the economic crisis on the implementation of RTAs: A static and dynamic gravity model. *International Business Review , 24* (3), pp. 518-529.

Karam, J. T. (2004). A Cultural Politics of Entrepreneurship in Nation-Making: Phoenicians, Turks, and the Arab Commercial Essence in Brazil. *Journal of Latin American Anthropology , 9* (2), pp. 319-351.

Kenar, N., & Abdullaoğlu, Z. (2021). Ürdün'ün Suriyeli Mülteci Politikası. *Sakarya İktisat ergisi , 10* (3), pp. 296-320.

Kloosterman, R. C. (2010). Matching opportunities with resources: A framework for analysing (migrant) entrepreneurship from a mixed embeddedness perspective. *Entrepreneurship & Regional Development, DOI: 10.1080/08985620903220488 , 22* (1), pp. 25-45.

Koburtay, T., Refai, D., & Haloub, R. (2020). The role of cultural pressures and group favouritism in shaping Syrian refugees' identity in the Jordanian work environment. pp. 24-35.

Kristjansdottir, H. (2005). *Determinants of Foreign Direct Investment in Iceland, Centre For Applied Microeconometrics, Department of Economics, University of Copenhagen, 15.* (Cilt 15).

Loewendahl, H., & Ertugal-Loewendahl, E. (2001, November). Turkey's Performance In Attracting Foreign Direct Investment: Implications Of Eu Enlargement. *Enepri Working Paper No. 8, ISBN 92-9079-363-5* .

Mariev, O., Drapkin, I., & Chukavina, K. (2016). Is Russia Successful in Attracting Foreign Direct Investment? Evidence Based on Gravity Model Estimation. *Mariev, O., Drapkin, I., Chukavina, K. , 16* (3), 245-267.

Markusen, J., & Venables, A. (1999). Foreign Direct Investment as a Catalyst for Industrial Development. *European Economic Review , 43* (2), 335-356.

Mawson, S., & Kasem, L. (2019). Exploring the entrepreneurial intentions of Syrian refugees in the UK. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research* , pp. 1-27.

Mayda, A., Parsons, C., Pham, H., & Vezina, P.-L. (2019). 'Refugees and Foreign Direct Investment: Quasi-Experimental Evidence from US Resettlements',. *IZA DP No. 12860 CEPR Discussion Paper 14242.* , pp. 1-45.

Meister, A. D., & Mauer, R. (2019). Understanding refugee entrepreneurship incubation: An embeddedness perspective. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research , 25* (5), 1065-1092.

Michalet, C. (1997). *Strategies of Multinationals and Competition for Foreign Investment Advisory Service, Foreign Direct Investment.* Washington: The World Bank, .

Michalet, C.-A. (2013, Feb 01). Strategies of multinationals and competition for foreign direct investment The opening of Central and Eastern Europe. (W. B. Group, Dü.) *Foreign Investment Advisory Service Occasional Papers https://doi.org/10.1596/0-8213-4161-8* .

Mülteciler Derneği. (2019). Kas 13, 2021 tarihinde https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2020/09/SB2019-TR-04092020.pdf adresinden alındı

Mülteciler Derneği. (2021, Oct 21). Retrieved Oct 26, 2021, from Türkiyedeki Suriyeli Sayısı Ekim 2021 : https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/?gclid=EAIaIQobChMIjvDN7_Hn8wIVV4fVCh05bQsiEAAYASAAEgIS7PD_BwE

Nicet, D. C., & Rougier, E. (2014). Source and Host Country Volatility and FDI: A Gravity Analysis of European Investment to Middle East and North Africa. *Larefi Working Paper* , 1-33.

OECD. (2018, Dec 4-5). *FDI in fragile and conflict-affected economies in the Middle East and North Africa: trends and policies Background note for the MENA-OECD Economic Resilience Task Force.* Oct 26, 2021 tarihinde https://www.oecd.org/mena/competitiveness/ERTF-Jeddah-2018-Background-note-FDI.pdf. adresinden alındı

OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development. (2000). *Small and Medium-sized Enterprises: Local Strength, Global Reach. www.oecd.org P3.* Oct 29, 2021 tarihinde https://www.oecd.org/cfe/smes/31919278.pdf adresinden alındı

One, Angel. (2020, Aug 31). *FDI Advantages and Disadvantages*. Retrieved Oct 10, 2021, from https://www.angelone.in/knowledge-center/share-market/advantages-of-fdi

Osman, O. S. (2020). Transforming from Refugees to Entrepreneurs in Britain. *EJBMR, European Journal of Business and Management Research , 5* (6), pp. 1-5.

Palacıoğlu, T. (2019). Suriyeli sığınmacılar ve İstanbul'daki girişimleri. Istanbul: Istanbul Chamber of Commerce.

Petrović-Ranđelović, M., & M. Jankovic-Milic, V. (2017). Market Size as a Determinant of The Foreign Direct Investment inflows in The Western Balkans Countries. *Facta Universitatis, Series: Economics and Organization , 14* (2), 093-104.

Ratten, V. (2020). Diversity in Entrpreneurship. In *Diversity in Entrpreneurship.* https://books.google.com.tr/books?id=-L6rDwAAQBAJ&pg=PT53&lpg=PT53&dq=Turkey+(Shneikat+%26+Alrawadieh,+2019)&source=bl&ots=OloAQXlCNb&sig=ACfU3U2bENZ76KihG-elwY2biVt6kUjxLA&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwjXi8POwf7zAhWh8LsIHcK3Av4Q6AF6BAgfEAM#v=onepage&q=Turkey%20(, Newyork: Routledge, Taylor & Francis Group.

Ratten, V. (2020). Diversity in Entrpreneurship. In *Diversity in Entrpreneurship.* Newyork: Routledge, Taylor & Francis Group.

Ray, E. J. (1989). The Determinants of Foreign Direct Investment in the United States, 1979–85. *Trade Policies for International Competitiveness, University of Chicago Press* , 53-84.

Refai, D., Haloubr, R., & Lever, J. (2018, Ocak 08). Contextualizing entrepreneurial identity among Syrian refugees in Jordan: the emergence of a destabilized habitus? *International Journal of Entrepreneurship and Innovation , 19* (4), pp. 250-260.

Republic of Turkey Ministry of Interior Directorate of General of Migration Management- TC İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2021). *Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler*. Retrieved Oct 26, 2021, from https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler

Santamaria-Velasco, C. A., Benavides-Espinosa, M., & Simón-Moya, V. (2021). The refugee entrepreneurship process from/in emerging economies. *International Entrepreneurship and Management Journal https://doi.org/10.1007/s11365-020-00712-8 , 17*, 549-570.

Schäffler, J., Hecht, V., & Moritz, M. (2014). Regional Determinants of German FDI in the Czech Republic: Evidence From A Gravity Model Approach,. (I. o. Employment, Dü.) *IAB-Discussion Paper 3.*

Shneikat, B., & Alrawadieh, Z. (2019). Unraveling refugee entrepreneurship and its role in integration: empirical evidence from the hospitality industry. *Service Industries Journal* , pp. 741-761 .

Shneikat, B., & Alrawadieh, Z. (2019). Unraveling refugee entrepreneurship and its role in integration: empirical evidence from the hospitality industry. *The Service Industries Journal, Taylor & Francis Journals. , 9* (10), s. 741-761.

Silveira, E. E., Samsonescu, D., & Augusto, J. (2017). The Determinants of Foreign Direct Investment in Brazil: Empirical Analysis For 2001-2013. *CEPAL Review* (121), 171-184.

Storey, H. (2016, Agust 1). *Za'atari Refugee Camp: How to be an Entrepreneur in Hell*. Retrieved Kas 4, 2021, from Center for Sustainable-Fashion: https://www.sustainable-fashion.com/post/za-atari-refugee-camp-how-to-be-an-entrepreneur-in-hell

Şenzeybek, M. (2017, Dec). Explaining Foreign Direct Investment Inflows To Turkey: Using Using Time-series And Augmented Gravity Model Estimations. *Istanbul Technical University Social Scien Institute, Department of Economics Program M.B. Thesis* .

Tan, J. W. (2018). Foreign direct investment, a movement toward investors' centricity, a behavioral perspective. (2018). Dissertations and . *Theses Collection (Open Access).* Singapore Management University Available at: https://ink.library.smu.edu.sg/etd_coll/155.

Tan, J. W. (2018). Foreign direct investment, a movement toward investors' centricity, a behavioral perspective. (2018). Dissertations and. *Theses Collection (Open Access).* Singapore Management University Available at: https://ink.library.smu.edu.sg/etd_coll/155.

TEPAV. (2018). *Syrian Entrepreneurship and Refugee Start-ups in Turkey: Leveraging the Turkish Experience Final Report - 2018.* p.10. Ankara: Drafted by TEPAV in cooperation with EBRD.

TEPAV, The Economic Policiy Research Foundation of Turkey . (2018). *Syrian Entrepreneurship and Refugee Start-ups in Turkey: Leveraging the Turkish Experience*. Retrieved Ekim 20, 2021, from https://www.tepav.org.tr/en/haberler/s/10023

Thomsen, S. (2000). Investment Patterns in a Longer-Term Perspective", OECD Working Papers on International Investment, 2000/02, OECD Publishing. Organisation for Economic Co-operation and Development.

Turner, L. (2020). Refugees can be entrepreneurs too!' Humanitarianism, race, and the marketing of Syrian refugees. *Review of International Studies , 46* (1), pp. 137 - 155.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. (2021). *Türkiye Doğu - Batı Koridorunda Sürdürülebilir Yatirimlarin Odağı Genç Ve Nitelikli İş Gücü Fırsati 20201, s.24.* Retrieved Ekim 21, 2021, from https://www.invest.gov.tr/tr/library/publications/lists/investpublications/kitapcik-turkiyede-dogrudan-yabanci-yatirimlar.pdf

UN, United Naions. (2021). *Refugees and Migrants*. Retrieved Oct 29, 2021, from Definitions: https://refugeesmigrants.un.org/definitions

UNCHR, The UN Refugee Agency. (2021a). *UNCHR*. Retrieved Kasım 03, 2021, from Syria emergency: https://www.unhcr.org/syria-emergency.html

UNCHR, The United Nations Refugee Agency. (2016, Mar 16). Retrieved Oct 27, 2021, from Refugees and migrants: https://refugeesmigrants.un.org/definitions

UNCTAD, United Nation Conference on Trade and Development. (2021a, June 21). Retrieved September 25, 2021, from Global foreign direct investment set to partially recover in 2021 but uncertainty remains: https://unctad.org/news/global-foreign-direct-investment-set-partially-recover-2021-uncertainty-remains

UNCTAD, United Nation Conference on Trade and Development. (2021d, June 21). Retrieved Sep 21, 2021, from Global foreign direct investment set to partially recover in 2021 but uncertainty remains: https://unctad.org/news/global-foreign-direct-investment-set-partially-recover-2021-uncertainty-remains

UNCTAD, United Nation Conference on Trade and Development. (2021b, Jan 24). *UNCTAD, United Nation Conference on Trade and Development*. Retrieved Sep 25, 2021, from Global foreign direct investment fell by 42% in 2020, outlook remains weak: https://unctad.org/news/global-foreign-direct-investment-fell-42-2020-outlook-remains-weak

UNCTAD, United Nations Conference on Trade and Development. (2021c, June 21). Retrieved Sep 21, 2021, from World Investment Report: https://unctad.org/topic/investment/world-investment-report

UNHCR. (2019, 07 05). *Syria Regional Refugee Response*. Retrieved Oct 26, 2021, from https://data2.unhcr.org/en/situations/syria

UNHCR. (2021b). *Total Registered Syrian Refugees*. Retrieved Oct 26, 2021, from https://data2.unhcr.org/en/situations/syria

Vlachos, V. A., Mitrakos, P., Chrysanthi, T., & Bitzenis, A. P. (2018). Factors favoring and discouraging inward FDI in Greece. *Global Business & Economics Anthology , 2*, s. 36-41.

Wheeler, D., & Mody, A. (1992). International Investment Location Decisions: The Case of U.S. Firms. *Journal of International Economics , 33*, s. 57-76.

Whitley, R. (2000). *Divergent capitalisms; The social structuring and change in business systems.* UK: Oxford: Oxford University Press.

World Bank. (2020, Haz 20). Retrieved Kas 03, 2021, from The Fallout of War: The Regional Consequences of the Conflict in Syria: https://www.worldbank.org/en/region/mena/publication/fallout-of-war-in-syria

Yassine, B., & Al-Harithy, H. (2021). Entrepreneurial Systems of Syrian Refugees as Stimulators of Host Economy: Case of Ouzaii (Lebanon). *Refugee Survey Quarterly https://academic.oup.com/rsq/article-abstract/40/1/1/6252981?redirectedFrom=fulltext , 40* (1), pp. 1-29.

Zaheer, S., Lamin, A., & Subramani, M. (2009). Cluster capabilities or ethnic ties? Location choice by foreign and domestic entrants in the services offshoring industry in India. *J Int Bus Stud https://doi.org/10.1057/jibs.2008.91 , 40*, 944-968.